

ВІРШОЗНАВСТВО

Шерякова О.В.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ВІРШУВАННЯ ІВАНА ВЕРХРАТСЬКОГО

Українське віршознавство на сьогодні не може похвалитися значними набутками в порівнянні з польським чи російським. Цілісної картини розвитку українського віршування XIX століття, на жаль, все ще немає. Можна назвати лише ряд досліджень, присвячених розгляду версифікації окремих авторів – дошевченківських романтиків (Г.Сидоренко, Н.Чамата) І.Франка, П.Куліша, М.Старицького, Лесі Українки (Б.Якубський, Є.Нахлік, Н.Левчук, Б.Бунчук). Для того, щоб простежити еволюцію вітчизняної версифікації XIX століття, треба розглянути наявний поетичний матеріал за десятиліттями.

Одним із авторів цього періоду є Іван Верхратський.

Версифікація Івана Верхратського частково була розглянута Б.Бунчуком без статистичних даних.

Детальніше проаналізуємо поетичні твори автора збірок “Калина” (1874) та “Тріюлеті” (1876):

І.Верхратський писав вірші в річищі двох систем віршування: силабічної та силабо-тонічної.

75% поетичної продукції цього періоду творчості характеризується силабо-тонічним ритмом. Поет використав 8 силабо-тонічних метрів. Частка силабіки становить лише 25%. Силабо-тонічні тексти представлені такими розмірами: ЯЗ, Я4, Я5, Я4343, Х4, Амф2, Амф3, Амф4 та поліметричними конструкціями.

Найбільше творів написано Я4. Відсоток таких текстів становить 50,8 від усіх силабо-тонічних віршів. Для прикладу наведемо дві перші строфи поезії “Нехай - а я крїплюся”:

Нехай, нехай - а я крїплю ся,	010101010
Щобь додержати до кінця,	00010001
Не ужасати ся ніколи	000100010
Того терневого вїнця.	01010001
Того вїнця, - що зь давень-давна	010101010
Усїм мыслящимь головамь	01010001
Все закладали - мабуть страшно	000101010
Водь думки безглуздымь врагамь [1, с.7].	01000101 зр/н

Твір налічує 10 повнонаголошених рядків (28%), 1 зрушення наголосу (2,7%), позасхемних наголосів немає. Це ямб з традиційним ритмом (II стопа сильніша від I). Акцентуація стоп має такий вигляд:

Усереднена схема Я4 цього періоду навіює уявлення про “архаїчний” ритм (I стопа сильніша, ніж II):

Я3 та Я5 представлені в однакових пропорціях, цими метрами написано по три вірші, що становлять 5,2 % від усіх силабо-тонічних творів.

Ритм тристоповика мають твори: “Чудовий сон”, “Ой знаю я країну”, “Пам’яти”.

Наведемо першу строфу вірша “Чудовий сон”:

Туга на серце пала,	U1U1U1U
Чудовий мавъ я сонъ,	U1U1U1U
Мов гадки розбуялї,	U1UUUU1U
Сердечный мѡй уронъ [1, с.54].	U1UUUU1

Я5 характерний для текстів: “В печалї”, “Ясни зорниці по небу блистять” та “Коли ще в тебе золотая воля!”. Усі три тексти схожі своєю метричною (Я5) та строфічною будовою (восьмивірші). Наведемо твір “Коли ще в тебе золотая воля!”:

Коли ще въ тебе золотая воля,	U1U1U1 UU1U1U
Свободновъ пташковъ весело сгѣвай,	U1U1U1 1UUUU1
Най радѡсть лье ся черезъ серця край,	U1U1U1 UU1U1U
Коли ще въ тебе золотая воля.	U1U1U1 UU1U1U
Хѡдснуй, якъ довго усмѣхаєсь доля	U1U1U1 UU1U1U
В твоѣм серденьку незмущений рай,	U1U1U1 UU1U1U
Коли ще въ тебе золотая воля,	U1U1U1 UU1U1U
Свободновъ пташковъ весело співай!	U1U1U1 UU1U1U
[2, с.4].	U1U1U1 1UUUU1

У творі наявний спадний (“англійський” або “німецький”) ритм – II стопа сильніша або дорівнює III. Акцентуація стоп така:

Усереднена схема поетового Я5 виглядає так:

Я4343 складено три вірші (5,2% від силабо-тонічних текстів). Це такі твори: “Молись”, “Гуркало” та “Желанье”.

Хореїчні твори становлять 19,2 % від усіх силабо-тонічних поезій періоду. Наш автор використав лише Х4, яким написано 11 віршів. Це поезії “Королик”, “Сміливі орли”, “Цвитучій садок”, “Згадка”, “Буря”, “Ах, як сумно!”, “Над все”, “Коб мені там завітати!”, “Полетів мій голубець”, “Незабудки” та “Заспів”. Х4 має загалом традиційний ритм (II стопа постійно наголошена), лише два твори представлені “архаїзованим” ритмом (наголошеність II стопи нижча ніж 94%). Для прикладу наведемо вірш “Незабудки”:

Незабудки, цвѣти синї,	uuuuuuuu
Що єй руки ми дали,	uuuuuuu
Рѣсно, густо зацвили	uuuuuuu
Незабудки, цвѣти синї.	uuuuuuuu
Тоскне серце на чужинѣ	uuuuuuuu
Незабудки все несли,	uuuuuuu
Незабудки цвѣти синї,	uuuuuuuu
Що єй руки ми дали [2,с.10].	uuuuuuu

Наведена нижче схема акцентуації стоп виказує традиційний вид ритму:

I	II	III	IV
25	100	37	100

Два твори – “Королик” і “Над все” – представлені “архаїзованим” ритмом. Усереднена схема Х4 така:

I	II	III	IV
43	95	47	100

9% силабо-тонічних творів написано трискладовиками. Поет використав Амф2 – 3твори: “Думка”, “Маєвим вечером” та “Коби цілуночок!” (5,2% від усіх силабо-тонічних віршів) та Амф 4 – 1 вірш: “Знакома пісня”.

Прикладом Амф2 є вірш “Думка”:

Блѣдий мѣсяченько	uuuuuu	
У хмарахъ купаєсь -	uuuuuu	
А я одинъ блуджу	uuuuuu	п/сх
Зъ розпуки грудь краєсь [1,с.33].	uuuuuu	

У творі наявні 2 позасхемні наголоси у II стопі.
“Знакома пісня” має ритм Амф4:

Разъ гѣсно сердечну она заспѣвала,	uuuuuu uuuuuu
Лелѣяла душу чаровными звуки,	uuuuuu uuuuuu
У моѣм серденьку та гѣснь не втихала,	uuuuuu uuuuuu
Коханѣя родила утѣхи і муки [1, с.33].	uuuuuu uuuuuu

Ознаки логаета із схемою Амф3 Акц2 Амф3 Акц2 характерні для твору "Співанка". Наведемо першу строфу вірша:

У гаю зацвила калина,	У1У1У1У1У
Заладкалі солов'ї,	У1У1У1У1У
А серце моє стрепенулось,	У1У1У1У1У
В'д туги і в'д над'ї [1, с.88].	У1У1У1У1У

2 твори (3,5 % від усіх силабо-тонічних) є поліметричними конструкціями. Це "Три розбишаки" і "Заспів". Перша поезія складається із п'яти частин із чергуванням трьох розмірів: I – Х4, у II частині Х4 переплітається із чотиристопним ямбом, III-я написана Я4 із фрагментами Я4343, IV і V частини знову характеризуються чотиристопним ямбом із вклиненням чотиристопного хорея. Частина Х2 з'являється ближче до кінця твору.

Другий твір, що навіває уявлення про поліметрію ("Заспів"), теж цікавий за своєю будовою. Наш автор вдався до поєднання в тексті різних розмірів. Домінуючим розміром у творі виступає чотиристопний ямб, ним складено 55% тексту. Інші 45% складають рядки Амф4 та Я5

Наприклад:

Звени же п'єсне в добрый час'ї	У1У1У1У1У1	Я4
І осьни, скрьпи ти нас'ї,	У1У1У1У1У1	Я4
Палкимь огнемь душу ов'ї,	У1У1У1У1У1 п/сх	Я4
Любовою до р'дн'ї загр'ї,	У1У1У1У1У1	Я4
І у щасливую годину	У1У1У1У1У1	Я4
Ти нашу звеличи родину!	У1У1У1У1У1	Я4

Вь нас'їдью звучная нам п'єсня остала,

У1У1У1У1У1У1У1У1 Амф4

Бурливу п'єсня утуляла жизнь,

У1У1У1У1У1У1 Я5

Вь невгодахь нам п'єсня зорею сіяла,

У1У1У1У1У1У1 Амф4

Страданья й рад'ость розливались вь п'єснь [1, с.3].

У1У1У1У1У1У1 Я5

Силабіка характерна для 19 творів, що становлять 25% від усіх віршів. Автор застосував такі розміри: 14 складовики зі схемами 8686 та (8+6)2 – 12 текстів (63% від усіх силабічних віршів), 15 складовики – 8787 – 2 вірші (10%), 13-и (8585), 12-и (6+6), 11-и (5+6) та 7-и складовиками написано по одному віршеві (5,2%). Один вірш "Моя ти калино черленая" складено силабічною поліметриєю із застосуванням 11 складовиків зі схемою 5+6 та 12 складовиків зі схемою 6+6, щоправда, перша та остання строфи твору характеризуються поєднанням Амф3 та 12 складовика 6+6. Наприклад, перша строфа виглядає так:

Моя ты Калино черленая,	u uu uu uu	АмфЗ
На рѳднѳму поли садженая,	u uu uu uu	АмфЗ
Слезюю-росою вмываная,	u uu uu uu	АмфЗ
Тугою-тоскою рошѳеная,	u uu uu uu	АмфЗ
Квѳтчай ся, пышай ся милая Калино,	uuuu u uuuu u	6+6
Що-бъ тя привитала руская Родина!		
[1,с.1].	uuuu u uuuu u	6+6

Щодо строфiки та римування, поетичнi твори I.Верхратського цього перiоду виглядають так: строфiчнi – 96%, нестрофiчнi – 4% (“Королик”, “Весняний мотиль”, “Спiванка” (ст.44)¹ та II частина твору “Три розбишаки”); усi вiршi римованi.

89% строфiчних творiв є монострофiчними, 7% - рiзнострофiчними.

У монострофiчних поезiях I.Верхратський використав двовiрш (1,1% вiд усiх монострофiчних), катрен (46%), п'ятивiрш (2,2%), шестивiрш (7,8%), семивiрш (2,2%) та восьмивiрш (38%).

У єдиному двовiршi “Спiванка” (ст.93)² поет застосував римування жiночине закiнченє (АА). Вказане римування характерне й для твору “Королик”, зрiдка у ньому трапляється чоловiче закiнчення аа. Перехресне римування використано 51 раз (67%) i представлене такими схемами: АВАВ, АвАв, аВаВ, авав. Чимало разiв використано кiльцеве римування. У збiрцi “Триолети” наш автор застосував його 35 разiв, що становить 46% вiд усiх вiршiв iз такими схемами: аВВа, авва, АВВА, АввА, АВвА.

Неповне римування характеризується загалом традицiйними схемами АВСВ, аВсВ, АвСв та авсв. Найбiльше воно застосовано у вiршах силабiчного характеру. Вдавався наш автор i до iнших форм римування: ааввСС, АвАвСС, АВСВДДА, аавВССд, ААВСДС.

У поезiї I.Верхратського аналізованого перiоду переважають точнi рими – 87,7%. Частка приблизних рим становить 14,6%, неточних – лише 0,5%. Усереднений процент рiзнограматичних рим становить 15,3, дiєслiвних – 41,2.

Засвiдчено кiлька складених рим: бачивсь я - мя туга; нi, нi я - скажена (“Случай”), твоя - змiчаю я (“До***”), був ти - найти (“Згадка”), слуга - гурага (“Три розбишаки”). У творi “Вiїзд” наявне внутрiшнє римування. Наведемо окреми приклади:

1. “I рушницю-гакiвницю
Молодь козак обзирає...”
2. “Ти рушнице-гакiвнице,
Козацкому мильшi серцю...”

У поетових творах засвiдчено чимало тавтологiчних рим, зокрема, у збiрцi “Триолети” автор досить часто використав таку риму: заспiваймо - заспiваймо; печалi - печалi; тут - тут; також - також; воля - воля; пiснь - пiснь; виноват - виноват; менi - менi; погудуть - погудуть; час - час; милий - милий; розлуки - розлуки; потеряє - потеряє; рожа - рожа; триолет - триолет i т.д. (“Триолети”).

¹ У збiрцi “Калина” є два рiзнi твори з однаковою назвою “Спiванка”, тому тут вказуємо сторiнки.

² Так само, як у першому випадку.

Стисло підсумуємо одержані дані.

У 70-ті роки в поетових творах домінує силабо-тоніка (75%), лише 25% написано силабічними текстами.

Серед силабо-тонічних творів традиційно превалює чотиристопний ямб. На другому місці в цей період Х4 (19,2%), амфібрахічні твори складають лише 7% від загальної кількості силабо-тонічних текстів. Автор застосував також поліметричні конструкції (3,5%).

У поета переважають строфічні поезії (96). Серед монострофічних превалюють катренні (46% від усіх строфічних текстів) та восьмивіршеві (38%). Точна (87,7%) та дієслівна (41,2%) рима, безперечно, знаходиться на першому місці, неточних рим мало (0,5%), приблизні дають невеликий відсоток (14,6).

1. *Іван Верхратський*. Калина. Збірник стихотворень. – Львів, 1874. – 98 с.
2. *Іван Верхратський* (Любарт Співомир). Тріолети. – Львів, 1876. – 16 с.
3. *Бунчук Б.І.* Віршування Івана Франка: Монографія. – Чернівці: Рута, 2000. – 307 с.
4. *Гаспаров М.Л.* Современный русский стих. Метрика и ритмика. – М.: Наука, 1974. – 487 с.
5. *Жирмунский В.М.* Теория стиха. – Л.: Сов. писатель, 1975. – 664 с.
6. *Костенко Н.В.* Українське віршування ХХ століття. – К.: Либідь, 1993. – 232 с.
7. *Качуровський І.* Строфіка. – К.: Либідь, 1994. – 156 с.
8. *Качуровський І.* Метрика. – К.: Либідь, 1994. – 120 с.

Summary

The article examines Ivan Verhratskyi's versification of the 70s of the XIX century in terms of metrics, rhythmic, stanzaing and rhyming.

Syllabo-tonics presents the basis of Ivan Verhratskyi's poetry of 70s (75%). Iambic dominate in syllabo-tonics verses (50,8%), trochee make 19,2%, amphibrach verses make 7% only. He preferred polymetric sometimes (3,5%). Syllabic texts make 25%. The analysis of Ivan Verhratskyi's verses forms shows, that the writer used mainly syllabic patterns in his poem, preferring 14-syllable metric in syllabic poetry.

Stanza and rhyme of Verhratskyi's poetic works in 70-s are as following: strophic make 96%.

The analysis demonstrates, that the author used such stanzas as a distich, a catren, a pentapody, a sextastich, a royal, an octave and a triolet. The writer preferred perfect and verb rhymes in his works.

Стаття надійшла до редколегії 22.07.2004